

CS. KISS LAJOS

## A tudományos és a politikai diszkurzus „határvitája”

Szabó Márton arra tesz kísérletet, hogy a politika „természetére”, a „politikai” mibenlétére irányuló kérdést a hagyományos megközelítésektől radikálisan eltérő módon fogalmazza újra. Jóllehet, az általa kínált nagyigényű, heurisztikus és tartalmi szempontból is rendkívül inspiratív válasz-alternatíva hipotetikus jellegű, mégis – legalábbis a szerző reményei és az olvasó várakozásai szerint – a politika tudományos értelmezésének és kutatásának eddig még kiaknázatlan lehetőségeit nyithatja meg olyan tudományos közösség számára, amely eddig egészen más problémahorizontokon tájékozódott és más kérdésfeltevésekhez szokott, vagyis amelyet egyelőre még nem ragadott magával a „nyelvi fordulat” lendülete. Mindent egybevetve, e tanulmány tekinthető nem csupán a „diszkurzív politikatudomány” lehetősége melletti érvelésnek, hanem egyúttal e tudomány megalapozására irányuló kísérletnek is. Éppen ezért – elfogadva Szabó Márton kiindulópontját, mely szerint a politika határai *kívülről* (tehát például a vallás, a tudomány, a gazdaság, a jog, a művészet stb. szféráinak saját specifikus határtételező diszkurzusaiban) nem vonhatók meg – az én olvasatomban az vált központi problémává, hogy e „diszkurzív politikatudomány” megismerési teljesítményei vajon milyen értelemben keletkeznek és mennyiben maradnak a tudomány szféráján belül akkor, ha az új tudomány művelőjének a politikai „diszkurzív természetének” megértése érdekében a politikai vitafolyamat *részvevőjévé* kell válnia. Mindenekelőtt tehát a Szabó Márton által jelzett határmegvonási paradoxonra (lehetősége oly módon *belülről* megfigyelni a politikai vitákban lejátszódó határtételezési folyamatokat, hogy közben a tudományos megfigyelő nem lépi át a tudományos diszkurzus határait) szeretnénk ráirányítani a figyelmet.

A „Hogyan alapozható meg a diszkurzív politikatudományi megismerés?” problémájával összefüggésben Szabó Márton tanulmányában a következő kiindulópontok, illetve előfeltevések rekonstruálhatók.

I. A politika hagyományos – pontosabban az ismeretelméleti differencia, vagyis a megismerő alany és az ismerettárgy, a külső megfigyelő és a részt vevő megkülönböztetéséhez, illetőleg az objektivitás és értékmentesség régimódi követelményeihez ragaszkodó – tudományos megközelítésének kritikája azért elkerülhetetlen, mert a „külső nézőpontból meghúzott határok és sajátosságok ... eleve elrendezik mindazt, ami csak magában a diszkurzusban rendeződik el és strukturálódik, ... úgy mutatják be az állandóan változó politikai szövegvalóságot, mintha az rögzített tárgyi valóság lenne”. A külső megfigyelő „objektivitásra törekvő”, tárgyiasító perspektívájában tehát már előzetesen elrendezett – ti. eldologi-asított – politikai valóság jelenik meg, s így lehetetlen megértően megragadni a tényleges politikai valóság nyelvi megformálódásának eredendő *kontingenciáját*, s ezzel összefüggésben azt a *módot*, ahogyan a politika a diszkurzusokban megvonja saját értelemhatárait, azaz meghatározza-felépíti önmagát. Ha pedig a politikai kommunikáció (nyelv, beszéd, diszkurzus) problémáival foglalkozó szociológiai elméletek is e „hagyományos” ismeretelméleti-metodológiai beállítódás követelményeinek engedelmessé válnak, akkor szükségképpen „diszkurzus-idegen nézőpontot érvényesítenek”, hiszen „egy rendszer- vagy cselekvéseméleti szempontból preformált (ti. a hatalom fogalma és fakticitása köré rendezett) politikai valóság részeként értelmezik a politika nyelvi (diszkurzív) valóságát”, amely ily módon „gazdag és tagolt” szimbolikus univerzumból „jól vagy rosszul funkcionáló, pozíciót védő és támadó nézetekké laposodik”.

Ezzel szemben a polemikus diszkurzusok (különösen az ún. határviták) révén önmagát felépítő, megszüntethetetlenül kontingens politikai valóság mint „specifikus tárgy” csak akkor ragadható meg a maga immanens struktúrájában, ha a tudományos megfigyelő valamilyen módon szert tesz olyan *sajátos szemléletmódra*, „amely feltételezi, hogy képesek vagyunk a diszkurzusokon belülre kerülni, vagyis hagyjuk magunkat megszólítani és vezetni általuk”. Szabó Márton szerint tehát a diszkurzív természetű modern politika már nem értelmezhető semmiféle külsődleges *metapolitikai* vagy *szubsztanciális* elvek és szempontok alapján, ezért aztán a külső (tudományos) megfigyelőnek fel kell adnia (vagy legalábbis zárójelbe kell tennie) az objektív-értékmentes megismerés lehetősége szempontjából konstitutív ismeretelméleti differenciát, mert csak a diszkurzus *résztevőjévé* válva – s ez azt jelenti: a politika természetes nyelvét beszélve („ki- és bejáró észjárásokban gondolkodva”) – képes megragadni azt, ami lényeg vagy jelenség a politikában. A Szabó Márton által figyelmünkbe ajánlott diszkurzív politikatudomány vitathatatlan érdekessége metodológiai szempontból abban rejlik, hogy szakítani látszik az értelemmegértés közismert hermeneutikai alapelvével, amely szerint „nem kell ahhoz Cézárnak lennünk, hogy Cézárt megértsük”. S ekkor persze óhatatlanul felmerül a kérdés: milyen pozícióba kerül a diszkurzusba résztvevőként belebocsátkozó „tudományos megfigyelő”, akinek éppen ezért vitatkozóként el kell játszania valamelyik *politikai szerepet* (melyiket és hogyan?), akinek állást kell foglalnia a választható témák politikai *relevanciáját* meghatározó közvetlen és közvetett határ-

megvonó elvek érvényességét illetően, akinek egy meghatározott politikai stílust kell a diszkurzusban *konkretizálnia* (melyiket és hogyan?), akinek tehát „egy lehetséges diszkurzív politikai tudomány” művelőjeként – engedelmeskedve e tudomány megismerési logikájának – végül is egy *bizonyos* politikai közösség tagjává kell válnia? De melyik legyen ez a politikai közösség? Létezik valamilyen kitüntetett politikai közösség, amelynek perspektívájában a „tudományos megfigyelő” számára reprezentálódik a politikai mint egész, vagy ilyen nem lévén, minden konkrét politikai közösség perspektívájában *ugyanazt* (ti. hogy a diszkurzusnak három absztrakt eleme van) lehet megérteni és leírni a politikaiból, illetve -ről, csak egy kicsit talán másként? Mi ez a „kicsit talán másként”, ha létezik effajta eltolódás? (S utána a megfigyelő gond nélkül visszatérhet a tudomány világába, vagy netalán el sem hagyta azt?) És egyáltalán, mi a jelentése ebben az új elméleti perspektívában a politikai közösség fogalmának, melynek a határait már „nem a faj, a vallás, a nemzetiség, az iskolázottság, a nem vagy a vagyon jelöli ki, hanem a politikai ellenség retorikai konstrukciója”? Az persze egyértelműen kiderül, hogy a modernitás „euro-atlanti kultúrájában” csak olyan politikai közösségek léphetnek be a vitába, amelyek érvényesnek tartanak és elfogadnak olyan „értelmezéseket és tematizációkat”, amelyek garantálják a politikai diszkurzus *demokratikus* jellegét, illetve elviselhető keretek között tartják a polémikus politika kontingenciáját. (Mindezzel összefüggésben kérdéses, hogy a diszkurzusba belépő „tudományos megfigyelő” számára lehetséges-e az ellenséggként tematizált, s ezáltal vitára alkalmatlanná nyilvánított illegitim szereplő pozícióját is elfoglalni, vagyis határátlépőként részt venni a politikai határának megvonásában stb.)

Megítélésem szerint a diszkurzív politikatudomány megalapozására irányuló kísérlet nyitottsága elsősorban abban rejlik, hogy Szabó Márton *nem* specifikálja a politikai diszkurzus résztvevőjévé tett tudományos megfigyelő ismeretelméleti-metodológiai pozícióját, még abban az – egyébként meglehetősen paradox – értelemben sem, hogy mondjuk olyan *részt vevő megfigyelőnek* nevezze, aki képes folyton megfigyelni azt, ahogyan részt vesz a vitában és ahogyan ezt a részvételt (ti. a sajátját és a másikat) megfigyeli. Ez persze ugyancsak nem oldaná meg Szabó Márton, illetve a diszkurzív politikatudomány dilemmáját, mivel a „politikai mint olyan” *eldologiasításának* megakadályozására hivatott másodfokú megfigyelés (a megfigyelés megfigyelése) is az ismeretelméleti differenciát (alany/tárgy kettőséget) tételező megfigyelés lenne, még ha az *ön-megfigyelés* sajátos értelmében is. Ugyanakkor azonban a tudományos megfigyelő ezzel a mutatóvannal elvileg képes lehetne arra, hogy elkerülje e fölöttébb „sajátos ismerettárgyban” (ti. a polémikus politikában) való cselekvő feloldódást. Különösképpen akkor, ha jelentős empatikus-színészi tehetség birtokában esetleg képesnek bizonyulna tetszőlegesen mozogni a politikai határvita szerepei, tematikái, stílusai között, a „mindenhol és sehol sem” maximájának szellemében. Ekkor talán nem keletkezne az a benyomás, mintha a határvitákban konstituálódó polémikus politika *immanens* elméleti megragadásának az ára esetleg a tudományos és a politikai diszkurzus *határainak* elmosása. S így talán az a kér-

dés sem bizonytalanítaná el az olvasót, hogy a „diszkurzus három absztrakt elemének” leírása után a tudománynak vajon mi mondanivalója lehet még a politikairól, mert hiszen úgyis minden (ti. a beszélő-címzett pozíciói, illetve szerepei, tematikák, stílusok stb.) kizárólag „magában a diszkurzusban konkretizálódik”, vagyis kizárólag a politika ügye, nem pedig a tudományé.

E benyomások és bizonytalanságok azonban a diszkurzív politikatudomány megalapozhatóságát illető kétellyé sűrűsödhetnek, ha tovább kérdezünk: vajon *mi* csábítja e tudomány művelőjét a politikai diszkurzusba történő belépésre, ha egyszer a polémikus politikában – bár minden ott dől el, illetve konkretizálódik – semmi sem rögzített, s ha ebből következően a „tudományos megfigyelőnek” nem létezhet (vagy igen?) diszkurzus-adekvát *előzetes tudása* arról, hogy ott valójában mi vár rá és mi történik vele, azonkívül persze, hogy tudja: valamilyen szerepet játszik és valamiről beszél majd, s mindezt valamilyen stílusban fogja kivitelezni. Ezzel összefüggésben nem egészen világos, hogy a tudományos megfigyelő milyen elvárásokat táplálhat, illetve – bár ez meglehetősen régimódi feltételezés – milyen értékértelmezés(ek) alapján közeledik a kutatási tárgyhoz. Vagy netalán arról lenne szó, hogy Szabó Márton az abszolút előfeltevés-mentesség – eddigiekben utópikusnak tartott – eszményére kívánja alapozni a diszkurzív politikatudományt? Ennek azonban ellentmondani látszik az a körülmény, hogy a szerző mind történeti, mind pedig funkcionális szempontból a „diszkurzivitása” és „beszédközpontúsága” folytán szubsztanciálitását elvesztő *modern* politikát, s annak is a demokratikus válfaját tekinti *előfeltételnek*. A modern demokrácia-központú politika funkcionális autonómiája (ti. saját határmegvonó képessége, illetve teljesítményei) és – ezzel összefüggő „eredendő” – *pluralizmusa* (avagy divatosabb terminológiával: a világ(érték)értelmezések polikontextualitása) egyaránt kizárja a politikai *szubsztanciális* és *objektíváló* megközelítési módjait, s ezért vált szükségszerű feladattá az olyan újszerű elméleti kiindulópontok keresése, amelyek reflexív módon vetnek számot e tényállással. Ennek a reflexiónak az eredménye a politika „tárgyasíthatatlan nyelvi valóságként” való értelmezése, s miként a hivatkozott szerzők névsora jelzi, elsősorban (és egyelőre még) e paradigma „hagyományából” és persze Szabó Márton saját tapasztalataiból táplálkozik a diszkurzív politikatudomány is.

Egyébként a demokrácia-központú politika előfeltételezése (mint meghatározott *értékválasztás* szükségszerű következménye) még a fogalomképzésben is jelentkezik, mégpedig akkor, amikor Carl Schmitt barát/ellenség megkülönböztetését egyfelől az ellenség/ellenfél differenciával cseréli fel, másfelől pedig a határmegvonó ellenségtematizációt a parlamentáris demokrácia jogilag szabályozott eljárásának keretei közötti folyamatként értelmezi.

II. Az elmondottakat figyelembe véve Szabó Márton konzekvens módon jár el, amikor azt állítja, hogy a diszkurzív politikatudomány specifikus szemléletmódjához Carl Schmitt „feltevésének radikalizálása” révén juthatunk el, aki arra a történelmi szituációra reagált, amelyben a „rivalizáló nyilvános beszéd a modern politika meghatározó és konstitutív té-

nyezőjévé” vált. E radikalizáláson pedig azt érti, hogy magát a „politika-  
it” mint „sajátos (ismeret)tárgyat” *szemléletmódként* fogjuk fel, és ezt a  
„politika minden elemére vonatkoztatjuk”. Ebből persze az következik,  
hogy a szerző a „politikai” fogalmát a *tárgy* és a *szemléletmód azonosságaként*  
határozza meg, mert hiszen csak így lehet számot vetni azzal a  
nyugtalanító ténnyel, hogy a politikairól csak *belülről* lehet beszélni, s  
hogy a polémikus politikában – amelynek nincs rögzített „alanya vagy  
szubjektuma” – csak *ideiglenes* jelentésadások lehetségesek stb.

Megítélésünk szerint azonban *egyfelől* feltétlenül pontosításra szorul  
az a tézis, mely szerint Carl Schmitt tekinthető a „politikáról való  
szubsztanciális beszéd megszüntetőjének”, *másfelől* ajánlatosnak tűnik  
elgondolkozni azon is, hogy egy meglehetősen radikális *életfilozófiai* ál-  
láspont milyen értelemben használható fel a hermeneutikai igényekkel  
fellépő diszkurzív politikatudomány megalapozásánál, és hogy ez a  
„szintézis” vajon milyen konzekvenciákkal jár.

Mindenekelőtt az elsőként említett problémát vegyük szemügyre,  
amely a „schmitti feltevés” születése történelmi szituációjának, illetve  
szellemtörténeti összefüggéseinek differenciáltabb megközelítése érde-  
kében rövid kitérőt tesz szükségessé. Annál is inkább, mert Carl Schmitt  
a „politikai” fogalmi meghatározását (s ezzel persze a politikai és nem-  
politikai közötti határmegvonás problémáját) az általa kidolgozott *totá-  
lis állam koncepciójának* és a *totalitárius uralom nemzeti szocialista értelme-  
zésének* metszéspontjára helyezte. Eközben maximálisan engedelmeske-  
dett a „korszellem” parancsának, mely szerint a politikai jelenségek ér-  
telmezésére irányuló *autentikus* gondolkodásnak a *totalitárius*  
*akcionizmus* és a *totalitárius etatizmus* által megvont interpretációs kere-  
teken belül kellett mozognia, mégpedig a *párt-állam struktúra helyes* (ti.  
a nemzeti szocialista ideológia imperatívuszainak való megfelelés értele-  
mében helyes) *elméleti-fogalmi megragadása* érdekében. Jóllehet a nem-  
zeti szocializmus „szent írásának” számító *Mein Kampf*-ban Hitler min-  
den kétséget kizáró egyértelműséggel megfogalmazta a nemzeti szocia-  
lista ideológia alapvető értékeit és céljait (a német – ti. náci – világnézet  
abszolút érvényessége, fajelmélet és faji imperializmus stb.), a mozgalom  
hatalmi-uralmi kizárólagosságra támasztott igényét, melynek a „vezér-  
elv” logikájának engedelmeskedő „népi államban” kell realizálódnia,  
azonban az ideológiai érték- és céltételezések szintjén felvázolt új politi-  
kai-uralmi rendszer fogalmi-teoretikus megragadásával adós maradt.  
Tulajdonképpen ezt az adósságot törlesztették a hegeli államidealizmus  
hagyományvilágából táplálkozó német konzervatív államelmélet képvi-  
selői, a konzervatív forradalom eljövételében reménykedő szociológus-  
ok, közírók, akik a Weimari Köztársaság liberális parlamenti demokrá-  
ciájának pluralisztikus rendszerében az állam (s ezáltal a „politikai”)   
mint olyan felbomlási tüneteit diagnosztizálták. A német totális állam  
koncepciója – jóllehet első pillantásra a fasiszta „*stato totalitario*” egy-  
szerű fordításának, illetve szinonimájának tűnik – a weimari korszak vál-  
ságszituációja konzervatív diagnózisainak metszéspontján, a liberális-  
pluralista állam teoretikus-politikai *antitéziseként*, egy *akcionista* és egy  
*etatista* interpretáció „szintéziseként” formálódott ki.

Az akcionista perspektívát a háború Hérakleitoszra visszanyúló életfilozófiai-metafizikai értelmezése nyitotta meg, mely szerint „A háború mindek atyja és mindenek királya. És egyeseket istenekké tett meg, másokat emberekké, egyeseket rabszolgákká tett, másokat szabadokká” (Hérakleitosz 1992:35). Hans Freyer ebben a szellemben határozta meg politikát a „háborúval való fenyegetésként, a háborúra való előkészületként, a háború halogatásaként vagy felgyorsításaként, előidézéseként vagy megakadályozásaként”, a „szellem célját” beteljesítő államot pedig „állandó háborús készenlétként”. „Az állam államként a háborúban alapozódik meg és igazolódik”, „ahhoz, hogy létezni tudjon, hódítania kell” (Freyer 1925:25, 140). Az állam létezése és előre vivő energiája tehát a folytonos és állhatatos háborúra való készenlét, amelyet Ernst Jünger drámai erővel ábrázolt a „totális mozgósítás” lehetőségeként és a „német ember háborúban történő önmegvalósításaként”. S egyébként a „politikai” és az állam e dinamikus-akcionista felfogása jelent meg a „totális háború” Joseph Goebbels által meghirdetett programatikus fogalmában.

Az etatista értelmezési perspektívát egyértelműen a totális állam Carl Schmitt által kidolgozott koncepciója határozta meg, amelyet a szerző, különösen az elmélet továbbfejlesztése során, megpróbált hozzáigazítani a nemzeti szocializmus politikai-ideológiai szükségleteihez. A totális állam három stádiumra tagolódó, dialektikus fejlődési folyamat szükség-szerű végpontjaként jelenik meg. A modern állam fejlődése az abszolút állam kialakulásával kezdődik (első stádium), a társadalom és állam intézményesült megkülönböztetésén (reprezentatív demokrácia) nyugvó liberális állam kifejlődésével folytatódik (második stádium), amely folytatás egyben az állam „pluralizálódása” és „semlegesítődése” következtében a hanyatlás bevégeződése és persze egy új forma kifejlődésének kezdete. Ez az új forma a *totális állam*, amely a *társadalom és az állam azonosságának konstitutív elvén* nyugszik, s amelynek kibontakozása *menyiségi* értelemben már a Weimari Köztársaság korszakában megkezdődött. Carl Schmitt tehát különbséget tesz a totális állam kifejlődésének *menyiségi* és *minőségi* fázisa között. A semlegesített és politikai jellegétől megfosztott (ti. minimalizált) liberális állam végtelenen pluralisztikus logikája következtében megkezdődött az egész nemzet politizálódása, a politikai és nem-politikai határainak elmosódása, ami azzal a liberalizmus szempontjából meglehetősen – paradox következménnyel járt, hogy az állam a társadalom önorganizációjaként vált totálissá, pontosabban: a pártok, szervezetek, érdekképviselések stb. formájában politikailag önszerveződő társadalom maga transzformálódott állammá. Ez az állam azonban csak mennyiségi értelemben vált totálissá, mert a társadalom a liberális konstitucionalizmus és a parlamentáris demokrácia miatt még nem találhatott rá a „természetéhez” igazodó, adekvát politikai mozgásformára.<sup>2</sup> Ezzel szemben a *minőségi* értelemben totális állam olyan antiliberális-antipluralista *hatalmi állam* (Machtstaat), amely képes helyreállítani a társadalom és állam elveszett identitását, ámde nem az állam totális társadalmazása, hanem éppen ellenkezőleg, a társadalom totális elállamosítása révén. Carl Schmitt értelmezésében a nemze-

ti szocializmus hatalomra kerülésével ez a minőségi értelemben felfogott totális hatalmi állam vált valósággá. „A totális állam formulája mögött tehát az a helyes felismerés rejlik, hogy a mai állam roppant intenzitású hatalmi eszközök és lehetőségek fölött rendelkezik... A totális állam ebben az értelemben, vagyis a minőség és energia értelmében totális, mégpedig úgy, ahogyan a fasiszta állam »stato totalitario«-nak nevezi önmagát. Egy ilyen állam képes meggátolni mindenfajta belső államellenes, államot korlátozó vagy az államot szétforgácsoló erő keletkezését” (Schmitt 1939:186). A kérdés csak az, hogy a társadalom részrendszerének organizációját *megtestesítő* és *igazgató* totális hatalmi államban végül is hogyan, milyen módon jön létre a társadalom és az állam intézményesített identitása? Carl Schmitt számára a megoldást a reprezentativitás és pluralitás elvén nyugvó liberális demokrácia *antitétizisévé* átértelmezett *plebiszcitárius* (népszavazáson nyugvó) *vezérdemokrácia* és annak nemzeti szocialista kivitelezése szolgáltatta. Ez a demokrácia autentikus *nemzeti* formája, amely egyfelől *egalitárius*, másfelől *centralizált*. Azonban a kormányzók és kormányzottak mint néptársak azonosságát létrehozó és fenntartó egyenlőség nem az autonóm szubjektumok individuális és/vagy kollektív önmeghatározásának megnyilvánulása, hanem *homogenitás*: „A Rousseau által konstruált volonté général lényegében *homogenitás*. Ez a valóban konzekvens demokrácia... A társadalmi szerződés államelmélete is annak bizonyítékául szolgál, hogy a demokrácia helyes definíciója a kormányzók és kormányzottak azonosságán nyugszik” (Schmitt 1923:21).<sup>3</sup> Éppen ezért a konzekvens demokrácia tulajdonképpen diktatúra, vagyis demokrácia és diktatúra nem lehetnek egymás elmentéi, hiszen ez utóbbinál is az identitás megteremtése a döntő gyakorlati probléma, amely a következő kérdésben foglalható össze: hogyan lehetséges megteremteni és fenntartani a nép homogén akaratát, s ki rendelkezik az ehhez szükséges *technikai* és *hatalmi* eszközökkel (katonai-politikai hatalom, propaganda, tömegkommunikáció révén uralt közvélemény, pártszervezetek, nevelési intézmények stb.). A néptársak akaratának homogenitásában kifejeződő demokrácia ily módon szükségképpen centralizált és hierarchizált, vagyis a vezérelv logikájának engedelmeskedik, mert az identitást végső soron a vezér és kíséretének (elitpárt) *karizmájába* vetett hit hozza létre, s e karizmatikus kvalifikációval való felruházottságuk folytán ők rendelkeznek legitim – és persze monopolisztikus – módon az identifikáció technikai és hatalmi eszközeivel is. A modern tömegtársadalmak korszakában tehát az identitás elvén felépülő – s funkcióképesség tekintetében alternatíva nélküli – totális állam legitimitásának kizárólagos forrását a plebiszcitárius vezérdemokrácia nemzeti szocialista átértelmezése és uralmi gyakorlata teremti meg. Ebből következően a totális *hatalmi állam* (Machtstaat) egyben olyan *vezérállam* (Führerstaat), amelyben a nép szuverenitása a Führer kizárólagos döntési kompetenciájában manifesztálódik. E döntési kompetencia abszolút mivoltát Carl Schmitt azzal kívánta megalapozni, hogy a totális hatalmi-vezérállamot felruházta a *politikai* alapvető meghatározottságának tekintett *barát/ellenség* megkülönböztetés használatának és értelmezésének monopóliumával, amellyel a hatalom birtokosai mind

belpolitikailag, mind pedig külpolitikailag a háborúra és a totális mozgósításra való készenlét folytonos izgalmi állapotában képesek tartani a „rivalizáló politikai jelentésadások” lehetőségeitől, autonóm önszerveződési képességétől megfosztott társadalmat. A vezérállam-konceptciónak és a politika-fogalom dinamikus-akcionista meghatározásának az összekapcsolása<sup>4</sup> olyan törekvésként értelmezhető, amellyel Carl Schmitt a nemzeti szocialista ideológia totalitárius igényeihez kísérli meg hozzáigazítani saját etatista értelmezését. Ezen igyekezet dokumentumaként olvasható például a „Totális ellenség, totális háború, totális állam” című tanulmánya is, melynek teoretikus üzenete röviden a következő: „A háborúban rejlik a dolgok lényege. Az állam totalitásának jellege és alakzata a totális háború természete alapján határozódik meg” (Schmitt 1939:236). Ugyanakkor azonban e szintéziskísérlet-történetéhez az is hozzátartozik, hogy Carl Schmittnek a minőségi totális államról kialakított felfogását a pártideológusok mindennek ellenére sem tekintették a totalitárius uralom autentikus nemzeti szocialista értelmezésének, mert a nemzeti szocialista forradalom célja – miként azt Alfred Rosenberg és kollégái nyomatékosan hangsúlyozták – nem „az állam úgynevezett totalitása, hanem a nemzeti szocialista mozgalom totalitása”, amely a nemzeti szocialista világnézet és intézményes hordozójának, a forradalmi pártnak a mindent átfogó és meghatározó – ti. totalitárius – jellegében manifesztálódik. Hitler álláspontja is egyértelmű volt a párt és az állam viszonyát illetően: a totális állam csupán instrumentális szerepet játszik a legmagasabb rendű cél (ti. a kiválasztott faj létezésének és impériumának fenntartása) beteljesítésében, vagyis a totalitárius uralom akciócentrumba nem a totális állam, hanem a forradalmi párt. Carl Schmitt tehát – szemben Max Weber *formális-értékmentes* megértő szociológiájával, valamint a tudományos és a politikai (világnézeti-ideológiai) diszkurzus radikális elválasztására irányuló törekvéssel – a „politikairól való szubsztanciális gondolkodás és beszéd” *totalitárius megszűntetőjének profetikus szerepében* lépett fel, olyan – Heidegger megfogalmazását felidézve – *politikus tudomány* művelőjeként, amely éppenséggel az általa kritizált szubsztanciális gondolkodás- és beszédmód legradikálisabb modern formáját képviselte. Ezért elgondolkoztató, amikor Szabó Márton – bár más összefüggésben, mégis – azt írja, hogy a maga „expanzív” logikájának engedelmeskedő „mindenevő politika” „kétségtelenül a modern társadalom külön szférája, de nem pusztán egyik, hanem kitüntetett szférája”, amely a modern kor másik „végső instanciájaként” megjelenő „tudományt is saját diszkurzusa, ezzel együtt a politikai cselekvés részévé teheti”.

Eltételezve persze attól, hogy a nemzeti szocialista ideológusok számára a *totális* állam és a *totalitáriusan* értelmezett politika szintézise konkrét politikai megfontolásokból következően nem volt elég radikális, mégiscsak kérdéses, hogy az emberiséget a maga egészében érintő „totalitárius sokk” után vajon milyen értelemben és módon, milyen irányban lehet még radikalizálni a „schmitti feltevést”.

Ez a kérdés vezet át bennünket a másodikként jelzett problémához. Az „irracionális metafizikájának” igényével fellépő életfilozófia számára

(az „önmagát aktualizáló életen” kívül) nem létezik állandó, az értelem (ész) kategóriáival megragadható (tárgyasítható) „valóság”, minden mozgásban, folytonos átmenetben van. Az olvasónak az a benyomása támad, hogy a diszkurzív politikatudomány megismerési horizontján feltároló polemikus politika folyton változó „szövegvalóságának” kontingenciája (tárgyasíthatatlanság, tárgy és szemléletmód azonossága, rivalizáló jelentésadások *ontikus-ontologikus* ideiglenessége stb.) melletti következetes érvelésben egy rejtett (vagy nem-reflektált) életfilozófiai előfeltevés húzódik meg<sup>5</sup>. Ugyanakkor azonban Szabó Márton diszkurzív politikatudománya számára – legalábbis értelmezésünkben – mégiscsak létezik valami állandó. Az eredendően kontingens politikai „szövegvalóságnak” nem lehet referenciája sem a cselekvés, sem a rendszer (struktúra), mert egy ilyen „diszkurzusidegen elméleti vonatkoztatás” szükségképpen eltárgyasítaná ezt a valóságot, mégpedig azért, hogy immanensen hozzá nem tartozó (külső) alapra helyezné. Szabó Márton álláspontját feltehetőleg akkor értelmezzük helyesen, ha mellett érvelünk, hogy a politikai „szövegvalóság” létezési módja a *diszkurzusban történő folytonos önm aktualizáció*<sup>6</sup> a „cselekvő beszéd” médiuma révén. Ebből az következik, hogy egyetlen állandónak tekinthető immanens referencia „létezik”: a politikai szöveg mint olyan *diszkurzív önreferencialitása*. Ennek az önreferencialitásnak a „szerkezete” és „működési módja” azonban a politikai vita résztvevői számára egyfelől *elvileg-elméletileg hozzáférhetetlen*, mivel egyetlen szerep perspektívájában sem problematizálható annak elméleti megragadása, amit a szereplők éppen csinálnak, és ahogyan ezt a valamit éppen csinálják, a tematizáció „pillanatában” ugyanis rögtön átlépnek a tudományos diszkurzus tartományába. Másfelől pedig *gyakorlatilag érdektelen*, mivel a politika határvitái nem erről szólnak, ott ugyanis elsősorban – miként Szabó Márton oly meggyőzően ábrázolta – a káosz rémét felidéző ellenség neve után tudakozódnak. Beigazolódni látszik az ismert maxima igazsága, mely szerint a politika szereplői is „nem tudják, de teszik”, s ebből még az önmagát résztvevőnek tekintő tudományos megfigyelő sem húzhat elméleti hasznot. Ily módon tehát a diszkurzív politikatudománynak is meg kell elégednie a politikai szöveg diszkurzív önreferencialitása szerkezetének és működési módjának, vagyis a politika önmeghatározási folyamatainak pusztán *külső*, s éppen ezért *tudományos* leírásával<sup>7</sup>, s persze – ez a dolog másik oldala – figyelmet kell szentelnie a tudomány saját határmegvonási paradoxonjának is.

## JEGYZETEK

<sup>5</sup> A diszkurzív politikatudomány *tárgy(szemlélet)immanens* megismerésre való törekvését jelzi például a *stílus* fogalmának (kategória és/vagy egzisztenciálé?) a meghatározása. Eszerint a politikai stílus olyan „beszédszervezési mód, amely tematizálja s hordozza a politika határait, ezzel sajátosságait is, »belülről kifelé« tekintve”. Ezután persze felmerül a kérdés, hogyha a *részt vevő* „tudományos megfigyelő” stílusát szükségképpen a politikai vitára jellemző „beszédszervezési mód” határozza meg, akkor a „Vázlat...” és a

„Hozzászólások” is kívül kerülnek a tudományos diszkurzuson? Arról van tehát szó, hogy a „határkijelölő politikai polémia” szerkezetét és működési módját csak olyan tudományos megfigyelő képes leírni, aki előzetesen *reflexív módon ítélte* a politikai diszkurzus *valamennyi* jelentés- és értelmezési lehetőségét?

- <sup>2</sup> „A pluralista pártállam létezése az akadálya annak, hogy a totális állam mint olyan ugyanazzal a lendülettel érvényre juttassa magát, mint ahogyan azt az ún. egy-pártállamokban, Szovjet-Oroszországban és Olaszországban már megtette” (Schmitt 1931:84).
- <sup>3</sup> Carl Schmitt *szubsztantív* demokrácia-felfogása is bizonyítja, hogy a totalitárius gondolkodás sem vonhatja ki magát a modern politika demokrácia-központúságának befolyása alól.
- <sup>4</sup> A *totális* állam és a *totalitárius* politika szintézisének „schmitti feltevése” persze minden különösebb nehézség nélkül lehetővé teszi a barát/ellenség megkülönböztetés fajelméleti „konkretizálását” (néphez tartozó/nép- avagy fajidegen, német/nem német stb.) a „totalitárius diszkurzusban”.
- <sup>5</sup> A fasiszta-nemzeti szocialista mozgalmak világnézeti-ideológiai felfogásának – s így a Carl Schmitt által végrehajtott szintézisnek (totális állam/totalitárius politika) is – egy radikális, az aktivista-akcionista beállítódásban konkretizálódó életfilozófiai pozíció szolgál alapul. Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy a diszkurzív politikatudomány és a totalitárius gondolkodás között hatástörténeti összefüggés létezik, hiszen a hermeneutika és az életfilozófia kapcsolata mondhatni magától értetődő, azonban arra mindenképpen fel kívánjuk hívni a figyelmet, hogy a „Vázlat...”-ban ez a probléma nincs kielégítően tisztázva.
- <sup>6</sup> Mivel a politikai diszkurzusnak nincs rögzített alanya sem empirikus, sem transzcendentális értelemben, csak azt lehet állítani, hogy maga a szöveg az, ami önmagát aktualizálja, miként az „élet” a „hatalom akarása” révén.
- <sup>7</sup> Karácsony András (1997:148) – másfajta interpretációs stratégiával – hasonló következtetésre jut. Az általa adott értelmezéshez csupán azt a kiegészítést lehetne hozzáfűzni, hogy a „belső határmegvonás kutatása” – legalábbis Szabó Márton általunk interpretált álláspontja szerint – nem lehet pusztán a „résztevők nyelvének rekonstrukciója”, hiszen ekkor a diszkurzív politikatudomány *eldologiasítaná* az eleven politikai szövegvalóságot, s nem az lenne, amivé lenni akar. Mivel a politikai szöveg a diszkurzusban a „cselekvő beszéd” révén szakadatlanul aktualizálja önmagát, a tudományos megfigyelőnek nemcsak *olvasnia* kell a részttevők szövegét, hanem aktuális résztvevőként (ti. szerepjátszóként) *beszélnie* is tudni kell a politika nyelvét. Szabó Márton ezzel a metodológiai követelménnyel voltaképpen nem a politika, hanem a tudomány határmegvonási paradoxonját „tematizálja”.

## HIVATKOZÁSOK

- Freyer, Hans 1925. *Der Staat*. Leipzig
- Hérakleitosz 1992. (53.B) In: *Görög gondolkodók I.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Karácsony András 1997. A politika grammatikájáról. *Politikatudományi Szemle*, 1.
- Schmitt, Carl 1923. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. München: Dunker/Humblot
- Schmitt, Carl 1931. *Die Hütter der Verfassung*. Tübingen
- Schmitt, Carl Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat. In: *Positionen und Begriffe*. Hanseatische Verlaganstalt, Hamburg, 1939.
- Schmitt, Carl Weiterentwicklung des totalen Staates in Deutschland. In: *Positionen und Begriffe*. Op. cit.